

**Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών Εξειδίκευσης του Τμήματος Ελληνικής Φιλολογίας
του Δημοκριτείου Πανεπιστημίου Θράκης**

σε συνεργασία με το

ΕΚΕΦΕ Δημόκριτος – Ινστιτούτο Πληροφορικής και Επικοινωνιών

με τίτλο: «Εξειδίκευση στις Τ.Π.Ε και Ειδική Αγωγή – Ψυχοπαιδαγωγική της ένταξης»

**Ο ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑΤΙΚΗΣ ΝΟΗΜΟΣΥΝΗΣ ΣΤΙΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ
ΔΕΞΙΟΤΗΤΕΣ ΠΑΙΔΙΩΝ ΚΑΙ ΕΦΗΒΩΝ ΜΕ ΔΙΑΤΑΡΑΧΕΣ ΑΥΤΙΣΤΙΚΟΥ
ΦΑΣΜΑΤΟΣ : ΜΙΑ ΕΜΠΕΙΡΙΚΗ ΜΕΛΕΤΗ**

**THE ROLE OF EMOTIONAL INTELLIGENCE IN SOCIAL SKILLS OF
CHILDREN AND TEENAGERS WITH AUTISM SPECTRUM DISORDER: AN
EMPIRICAL STUDY**

ΤΟΥ

Προέδρου Αλέξανδρου

Μεταπτυχιακή διατριβή που υποβάλλεται

στην τριμελή επιτροπή για την απόκτηση του μεταπτυχιακού τίτλου του
Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών Εξειδίκευσης
του Τ.Ε.Φ-Δ.Π.Θ. σε συνεργασία με το Ε.Κ.Ε.Φ.Ε. Δημόκριτος – Ινστιτούτο Πληροφορικής και
Επικοινωνιών
«Εξειδίκευση στις Τ.Π.Ε και Ειδική Αγωγή-Ψυχοπαιδαγωγική της ένταξης»

Εγκεκριμένο από την τριμελή επιτροπή:

1^η Επιβλέπουσα: Χριστίνα Συριοπούλου-Δελλή Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Τμήματος
Εκπαιδευτικής και Κοινωνικής Πολιτικής Πανεπιστήμιο Μακεδονίας

2^η Επιβλέπουσα: Μαρία Μητσιάκη Επίκουρη Καθηγήτρια Τμήματος Ελληνικής Φιλολογίας
Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης

3^{ος} Επιβλέπων: Κωνσταντίνος Πετρογιάννης Καθηγητής Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο

Αθήνα, Ιούνιος 2020

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η συγκεκριμένη μεταπτυχιακή εργασία προσπαθεί να φωτίσει ένα θέμα, το οποίο δεν έχει εξεταστεί ιδιαίτερα στη διεθνή βιβλιογραφία. Προσπαθεί να εξετάσει το ρόλο της συναισθηματικής νοημοσύνης στις κοινωνικές δεξιότητες παιδιών και εφήβων με διαταραχές αυτιστικού φάσματος. Ο αυτισμός είναι μια νευροαναπτυξιακή διαταραχή, που απασχολεί την κοινότητα επιστημόνων τον τελευταίο αιώνα περίπου. Τα κοινωνικά ελλείμματα και η δυσκολία στην κατανόηση συναισθημάτων είναι βασικά χαρακτηριστικά των ατόμων με ΔΑΦ. Ωστόσο, ελάχιστες έρευνες μελετούν την δυνατότητα των παιδιών με αυτισμό, καθώς η πλειοψηφία τους ασχολείται με τα ελλείμματά τους και τρόπους αντιμετώπισης. Για την εξέταση του ρόλου, λοιπόν, της συναισθηματικής νοημοσύνης διενεργήθηκε μια έρευνα με τη χρήση ερωτηματολογίου, το οποίο απευθυνόταν σε εκπαιδευτικούς και ειδικούς, οι οποίοι ασχολούνται με παιδιά και εφήβους με ΔΑΦ. Στην έρευνα συμμετείχαν 184 εκπαιδευτικοί και ειδικοί (λογοθεραπευτές, ψυχολόγοι αλλά και εργοθεραπευτές). Σκοπός της έρευνας ήταν να αναδείξει το ρόλο των δημογραφικών χαρακτηριστικών στη συναισθηματική νοημοσύνη αλλά και τις κοινωνικές δεξιότητες των παιδιών και εφήβων με ΔΑΦ, καθώς και το ρόλο της συναισθηματικής νοημοσύνης στις κοινωνικές δεξιότητες. Η επεξεργασία των δεδομένων έγινε με τη χρήση του στατιστικού πακέτου SPSS V.21. Η επεξεργασία των δεδομένων ανέδειξε πως τα δημογραφικά χαρακτηριστικά, τα οποία συσχετίζονται με τη συναισθηματική νοημοσύνη είναι: το εισόδημα της μητέρας, το εργασιακό περιβάλλον του εκπαιδευτικού αλλά και το επίπεδο εκπαίδευσης του εκπαιδευτικού. Αντίστοιχα, τα δημογραφικά χαρακτηριστικά τα οποία συσχετίζονται με τις κοινωνικές δεξιότητες είναι: η μόρφωση του πατέρα, το εργασιακό περιβάλλον του εκπαιδευτικού και τέλος η εκπαίδευση του εκπαιδευτικού. Τέλος, διενεργήθηκε στατιστικός έλεγχος για την εξέταση της συσχέτισης συναισθηματικής νοημοσύνης και κοινωνικών δεξιοτήτων και εξήχθει το συμπέρασμα, ότι υπάρχει ισχυρή συσχέτιση μεταξύ των δύο μεταβλητών. Είναι αναγκαίο να διεξαχθεί μεγαλύτερη έρευνα πάνω στο θέμα καθώς και να γίνει συγκριτική μελέτη και με δείγματα από άλλες χώρες.

Λέξεις-Κλειδιά: συναισθηματική νοημοσύνη, κοινωνικές δεξιότητες, διαταραχές αυτιστικού φάσματος

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ξενόγλωσση

- Abu-Akel, A., & Shamay-Tsoory, S. (2011). Neuroanatomical and neurochemical bases of theory of mind. *Neuropsychologia*, 49, 2971-2984. <https://doi.org/10.1016/j.neuropsychologia.2011.07.012>
- Artinger, F., Exadactylos, F., Koppel, H., & Saaksvuori, L. (2014). In Others' Shoes: Do Individual Differences in Empathy and Theory of Mind Shape Social Preferences? *PLOS ONE*, 9 (4), 1-9. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0092844>
- Austin, E. J., Saklofske, D. H., & Egan, V. (2005). Personality, well-being and health correlates of trait emotional intelligence. *Personality and Individual Differences*, 38(3), 547-558.
- Baron-Cohen. (2006). The hyper-systemizing, assortative mating theory of autism. *Progress. Neuro-Psychopharmacology and Biological Psychiatry*, 30(5), 865-872.
- Brackett, M. A. (2001). Personality and its expression in the life space. Unpublished master's thesis, University of New Hampshire.
- Brackett, M. A., & Mayer, J. D. (2003). Convergent, discriminant, and incremental validity of competing measures of emotional intelligence. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 29, 1147-1158.
- Brooks, R., & Meltzoff, A.N. (2015). Connecting the dots from infancy to childhood: A longitudinal study connecting gaze following, language and explicit theory of mind. *Journal of Experimental Child Psychology*, 130, 67-78. <https://doi.org/10.1016/j.jecp.2014.09.010>
- Carlson, S.M., Koenig, M.A., & Harms, M.B. (2013). Theory of mind. *WIREs Cognitive Science*, 4, 391-402. <https://doi.org/10.1002/wcs.1232>

- Devine, R.T., White, N., Ensor, R., & Hughes, C. (2016). Theory of Mind in Middle Childhood: Longitudinal Associations With Executive Function and Social Competence. *Developmental Psychology*, 52 (5), 758-771. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/dev0000105>
- Fabrizio, M. A., & Schirmer, K. (2002). Teaching Visual Pattern Imitation to a Child with Autism. *Journal of Precision Teaching & Celeration*.
- Frith, U. (2009). *Αυτισμός (β' έκδοση)*. Αθήνα: ελληνικά γράμματα.
- Gena, A., Papadopoulou, E., Loukrezi, S. & Galanis, P. (2007). The play of children with autism : Theory, assessment, and research on treatment (Το παιχνίδι των παιδιών με αυτισμό: Θεωρία, αξιολόγηση και έρευνα στη θεραπευτική πράξη). In Zhao, L. B. (Ed.), *Autism Research Advances*. (pp. 1-40). New York: Nova Science Publ.
- Goleman, D. (1995). *Η συναισθηματική νοημοσύνη: Γιατί το «EQ» είναι πιο σημαντικό από το «IQ»*. Αθήνα: Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα
- Goleman, D. (1998). *Working with Emotional Intelligence*, Bantam. New York, NY.
- Goleman, D. (2000). "Leadership that gets results". *Harvard Business Review*, 78 (2), 80-90.
- Goleman, D., Boyatzis, R. and McKee, A. (2002). *Primal Leadership: Realizing the Power of Emotional Intelligence*. Ανακτήθηκε στις 26/04/2020 από https://www.researchgate.net/publication/230854764_Primal_Leadership_Realizing_the_Power_of_Emotional_Intelligence
- Happé, F. (2003, January). Cognition in autism: one deficit or many?. In *Autism: Neural Basis and Treatment Possibilities: Novartis Foundation Symposium 251* (Vol. 251, pp. 198-212). Chichester, UK: John Wiley & Sons, Ltd.
- Ibanez, A., Huepe, D., Gempp, R., Gutierrez, Y., Rivera-Rei, A., & Toledo, M.I. (2013). Empathy, sex and fluid intelligence as predictors of theory of mind. *Personality and Individual Differences*, 54, 616-621. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2012.11.022>
- Lyons, V., & Fitzgerald, M. (2007). Asperger (1906–1980) and Kanner (1894–1981), the two pioneers of autism. *Journal of autism and developmental disorders*, 37(10), 2022-2023.
- Mintz, M. (2017). Evolution in the understanding of autism spectrum disorder: historical perspective. *The Indian Journal of Pediatrics*, 84(1), 44-52.
- Núñez, A. H., & Conde, J. A. C. (2020). Emociones y Autismo: Respuesta educativa a sus necesidades| Emotions and Autism: Educational response to your needs. *Espiral. Cuadernos del Profesorado*, 13(26), 41-53.

- Peeters, T. (2000). *Αυτισμός: Από τη θεωρητική κατανόηση στην εκπαιδευτική παρέμβαση*. Αθήνα: Ελληνική Εταιρεία Προστασίας Αυτιστικών Ατόμων.
- Rutter, M. (1990). *Νηπιακός αυτισμός. Σύγχρονες αντιλήψεις και αντιμετώπιση*. Αθήνα: Ελληνικά γράμματα.
- Schneider, D., Lam, R., Bayliss, A.P., & Dux, P.E. (2012). Cognitive Load Disrupts Implicit Theory-of-Mind Processing. *Psychological Science*, 23 (8), 842-847. <https://doi.org/10.1177%2F0956797612439070>
- Sebastian, C.L., Fontaine, N.M.G., Bird, G., Blakemore, S.I., De Brito, S.A., McCrory, E.J.P., & Viding, E. (2012). Neural processing associated with cognitive and affective Theory of Mind in adolescents and adults. *Social Cognitive and Affective Neuroscience*, 7 (1), 53-63. <https://doi.org/10.1093/scan/nsr023>
- Selcuk, B., Brink, K.A., Ekerim, M., & Wellman, H.M. (2018). Sequence of theory of-mind acquisition in Turkish children from diverse social backgrounds. *Infant and Child Development*, 27 (4), 1-14. <https://doi.org/10.1002/icd.2098>
- Slaughter, V. (2015). Theory of Mind in Infants and Young Children: A Review. *Australian Psychologist*, 50 (3), 169-172. <https://doi.org/10.1111/ap.12080>
- Syriopoulou-Delli, C. K. (2011). Diffuse developmental disorders. *Psychology–Pedagogy–Sociology*.
- White, J. W. (2001). Aggression and gender. In J. Worell (Ed.), *Encyclopedia of women and gender* (pp. 81–93). New York: Academic Press.
- Wilsmhurst, L. (Επιμ. έκδ.). (2011). *Εξελικτική ψυχοπαθολογία. Μια αναπτυξιακή προσέγγιση*. Αθήνα: Gutenberg.

Ελληνόγλωσση

- Αυγερινού, Δ. (2019). Ο ρόλος του Ειδικού Παιδαγωγού. Ανακτήθηκε 26/4/2020, από <https://thelonaginosuperman.wordpress.com/about/%CE%BF-%CF%81%CF%8C%CE%BB%CE%BF%CF%82-%CF%84%CE%BF%CF%85-%CE%B5%CE%B9%CE%B4%CE%B9%CE%BA%CE%BF%CF%8D-%CF%80%CE%B1%CE%B9%CE%B4%CE%B1%CE%B3%CF%89%CE%B3%CE%BF%CF%8D/>
- Γαλανάκη, Α., & Σάλμοντ, Ε. (2017). Αυτισμός: Πρόγραμμα Παρέμβασης σε μαθητή με σύνδρομο Asperger στις κοινωνικές δεξιότητες. *Πανελλήνιο Συνέδριο Επιστημών Εκπαίδευσης*, 2016(1), 187-201.
- Γκονέλα, Ε. Χ. (2006). *Αυτισμός. Αίνιγμα και Πραγματικότητα*. Αθήνα: Οδυσσέας.

- Γρηγορίου, Σ., Ζήση, Β., Τάχιας, Φ., Γκιλιάννα, Μ., & Μπουγιέση, Μ. (2012). Συναισθηματική Νοημοσύνη, Ηλικία και Φυσική Δραστηριότητα: Ανασκόπηση Σύγχρονες Βιβλιογραφίας. *Inquiries in Sport & Physical Education*, 10, 17-29.
- Ζακολίκου, Α. (χ.χ.). *Οδηγός για Δασκάλους Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης στην στήριξη και εκπαίδευση Μαθητών με Διάχυτες Αναπτυξιακές Διαταραχές – Ατομικό Εκπαιδευτικό Πρόγραμμα*. Διαθέσιμο στο http://prosvasimo.gr/docs/pdf/epimorfwtiko-uliko-autismos/Autismos_5.pdf (Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 26/04/2020).
- Ζάχου, Β., Τάττου, Β. & Πλατσίδου, Μ. (2014). Η Ανάπτυξη της Θεωρίας του Νου σε Άτομα με Νοητική Υστέρηση και σε Άτομα με Αυτισμό. Στα Πρακτικά του 9ου Πανελληνίου Συνεδρίου "Ελληνική Παιδαγωγική και Εκπαιδευτική Έρευνα", Ιανουάριος 2014 (σσ. 51). Παιδαγωγική Εταιρία Ελλάδος και Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας.
- Ζώνιου-Σιδέρη (2012). Σύγχρονες Ενταξιακές Προσεγγίσεις Θεωρία και Πράξη, εκδόσεις: Πεδίο.
- Καμπάκος, Χ. (2019). *Παιδοψυχιατρική προσέγγιση: Φαρμακευτική παρέμβαση στις Διάχυτες Αναπτυξιακές Διαταραχές*. Ανακτήθηκε 26/4/2020. Από <https://www.autismhellas.gr/fasma/docs/4.htm>
- Καραντάνος, Γ. (χ.χ.). *Αναπτυξιακή πορεία – έκβαση: Συνέχεια και αλλαγές στη κλινική κατάσταση και ψυχοκοινωνική λειτουργία ατόμων με διαταραχές του φάσματος του αυτισμού*. Ανακτήθηκε στις 26/04/2020 από <http://www.encephalos.gr/full/44-2-03g.htm>
- Κυπριωτάκη, Μ. Α., & Μαρκοδημητράκη, Μ. Ε. (2011). Μίμηση και αυτισμός: μια σύγχρονη θεωρητική προσέγγιση. *Ψυχολογία*, 18 (1), 54 – 72.
- Καλύβα, Ε. (2005). *Αυτισμός Εκπαιδευτικές και Θεραπευτικές Προσεγγίσεις*. Αθήνα : Εκδόσεις Παπαζήση .
- Μανιφάβα, Α. & Κελέση, Μ. (2015). Αναπτυξιακές διαταραχές παιδιών με αυτισμό. Παρεμβάσεις της ομάδας των επαγγελματιών υγείας. *Το Βήμα του Ασκληπιού, Vol. 14* (3), 173 – 187.
- Μαντζίκος, Κ. (2019). *Λογοθεραπεία και αυτισμός*. Ανακτήθηκε 26/04/2020, από <https://www.eleftheria.gr/m/%CE%B1%CF%80%CF%8C%CF%88%CE%B5%CE%B9%CF%82/ite m/94983-%CE%BB%CE%BF%CE%B3%CE%BF%CE%B8%CE%B5%CF%81%CE%B1%CF%80%CE%B5%CE%AF%CE%B1-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CE%B1%CF%85%CF%84%CE%B9%CF%83%CE%BC%CF%8C%CF%82.html>
- Νότας, Σ. (2005). *Το φάσμα του αυτισμού, Διάχυτες Αναπτυξιακές Διαταραχές: Ένας οδηγός για την οικογένεια*. Λάρισα: Εκδόσεις «έλλα». Διαθέσιμο στο http://www.autismhessaly.gr/wp-content/uploads/2017/04/to-fasma_diaxites-anaptixiakes.pdf (Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 26/04/2020).

Παπαγεωργίου, Β. (χ.χ.). ΑΥΤΙΣΜΟΣ. Ανακτήθηκε 26/4/2020, από http://www.autismthessaly.gr/wp-content/uploads/2017/04/Q_A_autism.pdf

Σακκέτου, Β. & Παπαγιάννη, Ε. (2010). *Αυτισμός – Απουσία Υποδομών – Έλλειψη Προσωπικού σε ιδρύματα και ειδικά σχολεία* (πτυχιακή εργασία). Τμήμα Διοίκησης Μονάδων Υγείας Πρόνοιας, Καλαμάτα.

Σταθοπούλου, Α. (2016). Ανάπτυξη των κοινωνικών δεξιοτήτων παιδιών με αυτισμό υψηλής λειτουργικότητας και σύνδρομο Asperger μέσω των κοινωνικών ιστοριών. Πανελλήνιο Συνέδριο Επιστημών Εκπαίδευσης, 2014(2), 631-639.

Στασινός, Δ. (2016). *Η Ειδική Εκπαίδευση 2020 plus* (αναθεωρημένη έκδοση). Αθήνα: Παπαζήσης.

Συριοπούλου-Δελλή, Χ. (2005). *Η συμβουλευτική ψυχολογία στην Ειδική Αγωγή*. Αθήνα: Γρηγόρης.

Δικτυογραφία

<https://med.stanford.edu/news/all-news/2018/07/key-social-reward-circuit-in-the-brain-impaired-in-kids-with-autism.html> (Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 26/04/2020).

<http://www.ikidcenters.com> (Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 26/04/2020).

<https://www.psychologynow.gr/psychic-health/psychopathology/3098-o-rolos-tou-psixologou-stin-eidiki-agogi.html> (Ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης 26/04/2020).